

«Hva vi snakker om når vi snakker om digitaliseringens politikk»:

Mareile Kaufmann¹ i samtale² med Jan Grue

JG: Vi går rett på tematikken: «Digitalisering» har vært et sentralt begrep i norsk samfunnsdebatt i mange år, men det er et begrep som er så hyppig brukt at det kan virke ugjennomsiktig. Å "digitalisere" kan i hverdagspråket bety noe så enkelt som å skanne et dokument, men det brukes også om gjennomgripende strukturelle og institusjonelle endringer. Hva er det vi snakker om når vi snakker om digitaliseringsprosesser på samfunnsnivå?

MK: Sett fra mitt ståsted er digitalisering en *sosio-teknisk* prosess. Det vil si at mennesker og teknologier er med på å skape, samle, oversette og analysere digitale former for informasjon. Og digital informasjon har visse kjennemerker, som er relevante for hvordan den kan analyseres.

Noe av det helt grunnleggende er at digitale data er data som kan telles. Man kan bruke dem til å regne - det vil si, til å utføre beregninger. Det å være «beregnet» er grunnlaget for alle slags digitale operasjoner, som så blir formet av programmerere, designere og matematikere. Å tenke rundt hva som er matematikkens og statistikkens sosiologi og kultur blir da spesielt relevant, fordi det å regne ut noe ikke behøver å være en nøytral prosess.

JG: Kan du utdype dette? På hvilken måte kommer kulturelle eller sosiologiske faktorer inn i bildet?

MK: Alan Bishop, som er professor i pedagogikk, minner om at det finnes mange slags systemer for telling. Hvordan vi tenker rundt matematiske problemstillinger og vokabularet vi bruker til å takle matematiske utfordringer er kulturavhengig. Det finnes altså veldig grunnleggende forskjeller innen det som kalles «mathematic enculturation». Og forskjellige tilnærminger til tall og telling eksisterer også innen statistikk; disse er med på å utforme det vi kjenner som digitaliseringsprosesser.

Enkelt sagt: Våre beslutninger om *hvilke* tall, data og fremstillingsmåter som best kan representere fenomener har en enorm effekt på resultatene. Det er for eksempel økende bruk av digitale data om følelser innen markedsføring, i medianalyse, samt i personalavdelinger. Dette er et gjennomgripende fenomen. Selv om man kan diskutere prinsipielt *hvorvidt* digitale data om følelser bør brukes og til hvilke formål, så er spørsmålet i praksis *hvordan* man måler, teller og analyserer – for eksempel emosjoner og ansiktsuttrykk, som er svært kulturavhengige.

¹ Mareile Kaufmann (Institutt for kriminologi og rettssosiologi, Universitetet i Oslo & Peace Research Institute Oslo) har forsket på de sosiale dimensjonene ved digital informasjon og teknologi i over ti år; blant hennes hovedinteresser er overvåking, målesystemer og datapolitikk. Hennes nåværende prosjekt, «Digital DNA», er finansiert av Det europeiske forskningsrådet (ERC).

² "Samtalen" ble gjennomført via epost, som i likhet med mange digitale kommunikasjonsmedier har både skriftlige og muntlige trekk. Teksten du nå leser er videre bearbeidet i et tekstbehandlingsprogram med omfattende sporings- og redigeringsfunksjonalitet. Den har vært igjennom flere bearbeidingsrunder og er dermed sterkt preget av sin (medierte) tilblivelseshistorie.

La meg nevne noen andre markører som kjennetegner spesielt *digital* informasjon og digitaliseringsprosesser. Digitale data lagres i store databaser, der de er søkbare på en helt annen måte enn det som gjelder for analog informasjon. Og metadata – data om dataene – gjør digital informasjon *sporbar*. De fleste av oss bruker ikke-krypterte nettlesere der all datatrafikk – hvor jeg var på nettet, når, hvor lenge, og hvor mye data jeg utvekslet med nettstedet – kan spores tilbake til datamaskinen. Det betyr at fenomener og kommunikasjonsmønstre kan kartlegges og overvåkes. Til slutt kan jeg nevne en viktig markør til: Akkurat som i bruken av analog informasjon oppstår digital informasjon alltid i bestemte kontekster, men det som særpreger digitale data er at de gjerne brukes om igjen til alle mulige formål. Vi vet, for eksempel, at data om bankoverføringer og betalinger kan gjenbrukes for å kartlegge sosiale nettverk.

Alt dette er med i samlebetegnelsen «digitalisering».

JG: Hva er unikt ved dagens digitalisering? Finnes det historiske paralleller eller sammenlignbare transformasjoner vi kan eller bør vende oss mot?

MK: Digitalisering er ikke en radikalt ny oppfinnelse. Prosessen er en del av en bredere kunnskapshistorisk utvikling som vektlegger tall, telling og statistikk – med politisk fortegn. For eksempel har stater lenge utført noen av sine viktigste politiske handlinger når de har definert «sine egne» gjennom telling, spesielt folketelling. Det å forvalte og styre folk er tett forbundet med bruken av tall.

Så er det også viktig å forstå at mange beslutningsprosesser blir *etablert* ved bruken av tall. Det å telle understøtter idéen om at fenomener er noe som kan beregnes - og dermed kontrolleres. Og dette blir særlig relevant i det som kalles «risikosamfunnet³», et begrep som har blitt stadig mer relevant siden tidlig på 2000-tallet. I den politiske sfære er ønsket om kontroll, muliggjort gjennom presis risikoberegning, blitt helt sentralt. I tillegg brukes tall til å effektivisere og rasjonalisere alle mulige former for beslutninger – og dette intensiveres gjennom digitalisering.

Deler av min forskning omhandler for eksempel analysemodeller som blir brukt i politiarbeid, for å forutsi kriminalitet. Dette er da programvare som brukes til å avgjøre hvor patruljene skal sendes. Denne typen «forutseende politiarbeid» er en ny form for risikoorientert modellering basert på digitale data som lagres, gjennomføres og korreleres, spores og kartlegges. Det som en gang var tegnestifter på kart, er nå basert på nye digitale prosesser og kapasiteter som forandrer kunnskapsproduksjon i politiet, og som samtidig skal effektivisere politiarbeid.

Det viktige er at tall ikke bare inngår i politikk og samfunnsprosesser, men skaper sin egen politikk. De fleste beslutningsprosessene blir stadig mer styrt av hva som «teller» i samfunnet. Tall og telling blir brukt som grunnlag for avgjørelser på mange samfunnsfelt, men hva som skal telles med, hvilke områder man teller på, hvordan man teller, og hvordan man bruker tall, er alltid med på å utforme selve de tall-baserte avgjørelsene. Tall er derfor politiske og det å telle handler så om å utøve makt. Å telle har virkninger på samfunnet. Og med digitaliseringen blir alle disse beslutningsprosessene mediert og differensiert. De splittes opp i forskjellige teknologier, og de blir stadig mer profesjonalisert. I dag trengs det

³ *Risikosamfunnet* forbindes særlig med den tyske sosiologen Ulrich Beck (1944-2015), som introduserte dette begrepet og brukte det til å betegne det stadiet i moderniteten der de viktigste risikoene både er skapt og potensielt kan avhjelpes av vitenskapelige og samfunnsmessige forhold.

en høy grad av ekspertise, tid og ressurser for å kunne følge alle disse beslutningsprosessene som måler og lager beregninger.

Tenk for eksempel på sensorer som samler inn data: vi vet ikke hva sensorer «føler» og hva blir gjeldene som informasjon. Tenk på brukergrensesnittene som oversetter alle slags mulige prosesser for oss. Tenk for eksempel på algoritmer: vi har behov for enormt mye kunnskap for å forstå *hva slags* beregninger algoritmer gjennomfører, og hva slags informasjon som de inkluderer og ekskluderer. Dette er særlig spesialiserte prosesser.

JG: Ok. Digitalisering fremstilles ofte som en rent teknologisk eller administrativ prosess, men inngår da åpenbart også i politiske (og ikke minst politisk-økonomiske) vurdering og kalkyler, riktig?

MK: Ja. «Teknologisk» er ikke det samme som «objektivt» eller «nøytralt».

Kunnskapsproduksjon er politisk fordi det må treffes beslutninger om hva som skal telles, korreleres, sendes, spores og analyseres – og hvordan dette skal skje. Disse valgene gir ulike resultater. Ingenting er uten bias i det digitale, og bias blir en produktiv faktor. Spørsmålet bør da ikke være: hvordan blir vi kvitt bias, hvordan gjør vi det digitale *upolitisk*? Jeg mener spørsmålene vi heller bør stille oss er: hva slags bias bør vi leve med, og hvordan vil vi at «digitaliseringens politikk» skal se ut?

JG: Og med digitaliseringens politikk mener du da hvordan datainnsamlingen foregår, hva det samles data om og hvem som foretar innsamlingen?

MK: Ja, i tillegg inneholder det formåler og effekt av datainnsamling. Et viktig spørsmål er: hva slags nye former for overvåking skaper det digitale? Digitale data kan som sagt spores, og medfører ofte *overvåking* i mange former. Ulike aktører ser og analyserer oss: vi blir analysert på aggregat-nivå, på individ-nivå, og så videre. Det finnes initiativer for å spore alle deler av samfunnet, fra individers helse og ansiktsuttrykk til bevegelsesmønstre og folks musikksmak. Sentrale spørsmål blir da hva slags type overvåking skal vi ha, og hvordan skal vi møte disse utviklingene?

Disse spørsmålene berører skillet mellom det offentlige og det private. I vestlige land er det som pleide å være vanlig praksis for informasjonsinnhenting snudd på hodet. Offentlige aktører har nå sannsynligvis *mindre* tilgang til informasjon enn private, blant annet fordi offentlige og private aktører ofte følger ulike regelverk og etiske retningslinjer og har ulike rutiner for å behandle data. Digitalisering har brakt med seg forskjellige former for offentlig-private-partnerskap. Offentlige aktører må for eksempel be private aktører om å dele deres datasett. Eller programvare som skal «oppdatere» forvaltningsoppgaver må utvikles av private tjenesteleverandører og offentlige aktører sammen. Gjennom disse prosessene blir offentlige og private aktører knyttet sammen på en ny måte. Slik kan man hevde at dagens digitalisering i praksis støtter opp under *new public management*. Det er skapt nye forventninger knyttet til hva som er effektiv forvaltning. Dermed skaper digitalisering også nye former for styring – hvor effektive disse vil være vil fremtiden vise.

JG: Effektivisering og rasjonalisering er, som vi har vært inne på, ofte de sentrale begrunnelsene for å digitalisere organisasjoner, virksomheter eller prosesser.

MK: Men vi vet for lite om dette faktisk er utfallet, og det finnes en rekke andre fenomener som vi bør være oppmerksomme på. Jeg forsker på det digitale innen sikkerhetspolitikk, politiarbeid og i det rettslige virke. Her finnes mange utfordringer: hvordan blir kunnskap på disse feltene produsert, spesielt når det beregnes risiko- og farlighetsgrader? Vi vet ikke hva

slags effekt disse digitale prosessene har på individer og samfunnet. Det er uklart hvem som har tilsyn med og hvem som er ansvarlig når noe går galt.

Som sagt får teknologibruken gjerne et eget moment. Spesielt innen sikkerhetspolitikk er det vanskelig å stanse datainnsamlingen. Egentlig skal datainnsamling alltid være hensiktsmessig, men de fleste teknologier baserer seg på stordata. Selv hvis teknologiene viser seg å *ikke* virke, så blir dette brukt som begrunnelse for å samle inn enda *mer* data. Datasett for programmering av sikkerhetsteknologier blir nesten aldri sett på som fullførte. Da har vi et forholdsmessighetsproblem: vi bruker enorme mengder persondata for å utvikle teknologier som skal motvirke ganske spesifikke situasjoner.

Et beslektet problem er at databruk «kryper» inn på nye områder. I Berlin hadde man en plan om å bruke ansiktsgjenkjenningsteknologi på Südkreuz togstasjon til å få en automatisert analyse av *situasjoner* og *atferd*. Vår atferd er noe annet enn ansiktet vårt. Eksempler som dette blir ofte beskrevet med ordet «function creep». Men fra mitt forskningsfelt kommer det frem at hovedfunksjonen til visse teknologier er å kripe - å gjenbruke data til alle mulige analyser.

JG: Utover det sikkerhetspolitiske, hva er det vi snakker om nå?

MK: At data kryper er en utfordring på *alle* samfunnsområder. Helse- og hjerneforskning er inngangsportaler til teknologisk innovasjon, fordi det finnes et lukrativt marked for kroppslig data og data om menneskers følelsesliv. For mange virker den primære bruken for disse digitale løsningene, nemlig å forbedre folks helse, etisk sett lite problematisk. Elon Musks idé om å bruke bio-syntetiske hjerneimplantater for å kurere paralyserte kan virke ukontroversiell. Samtidig kan denne typen teknologi også benyttes til å spore informasjon direkte fra kilden: hjernen.

Dette er grunnen til at vi trenger sterke og aktive data-, helse- og bio-etiske tilsynsorganer. Tenk på alle de samfunnsprosessene som er basert på sensitiv og personlig informasjon. Det gjelder digitalisering av velferdsinstitusjoner, rollen til digitale medier i valgprosesser, digitalt diplomati, digital skoloring, utdanning – alle barnets digitale opplevelser.

I tillegg har vi andre felter som er viktig å følge nøye med på fordi digitaliseringen omformer selve kunnskapsprosessen. Nesten hvert eneste vitensfelt kan være relevant her, men naturvitenskap er særlig sentral. Den digitale revolusjonen innen naturvitenskapen skjer raskt. Vi har i for liten grad tatt oss tid til å reflektere over teknologiens rolle innen vitenskapelige prosedyrer. Snart begynner jeg på et nytt prosjekt hvor vi skal forske på hvordan mennesker, datamaskiner og programvare produserer kunnskap om DNA. Digitalisering av DNA, bruk av biodata og digitale teknologier for DNA-analyseprosesser påvirker ikke bare vår forståelse av livet selv, men også grunnleggende epistemologiske kategorier som «fakta» og «bevis». Nye teknologier prøver å forutse øye-, hud- og hårfarge ut ifra en DNA prøve – hva slags beslutningsprosesser er med i denne digitaliseringen? Hvordan er disse med i å skape bevis? Som sagt, omformingen av kunnskapsprosesser gjelder mange felt hvor vitenskap blir digitalisert.

JG: Der nevner du en transformasjon som særlig gjelder akademikere og forskere. Hvordan skal man som, med en moderne eufemisme, «kunnskapsprodusent», forholde seg til digitaliseringsprosesser som kan virke overordnede og abstrakte?

MK: Det kan hjelpe å minne seg om at digitalisering ikke er noe «virtuelt», men en prosess som er forankret i det materielle. Det vil si at alt som skjer under digitaliseringen ikke bare

har konkrete materielle virkninger, men digitalisering *kan ikke eksistere* uten materielle omgivelser.

All digitalisering skjer som et resultat av at mennesker tar beslutninger; infrastrukturer, instrumenter og fysiske prosesser er involvert. Alt sammen møtes og blir til i digitale løsninger og informasjon. Det digitale oppstår i og skaper spesifikke materielle omgivelser.

Mens vi snakker om «digitaliseringen» i sin alminnelighet, så har mitt empiriske arbeid vist meg at digitale løsninger alltid vokser frem fra en spesifikk situasjon. Derfor snakker vi om *digitaliseringer*, i flertall, i en rekke former. Digitalisering skjer alltid i en spesifikk kontekst hvor det viser seg hvordan og hvorfor digitale løsninger og data oppstår, og på hva slags måte de lever sitt eget liv og dermed blir politiske. På engelsk kan vi tenke på begrepet «matter»: *they are matter, they do matter, they are made to matter*. Denne materialiteten kan endre seg – og deg!

JG: Kan du gi oss et eksempel om hvordan «det organiske» hjelper oss å forklare digitalisering?

MK: Ja, jeg synes det hjelper å bruke «livssyklus» som en modell til å forstå digitaliseringsprosesser bedre. Vi kan jo ta livssyklusen til data som et eksempel. For meg er det nærliggende å forklare data-livssyklusen innen kriminalitetsprediksjon, selv om alle steg er like relevante i andre felt.

La oss si at livssyklusen begynner med forestillinger om det politiet betrakter som data. Som antydnet tidligere er idéer om hva slags data som best representerer kriminalitet veldig forskjellige. Samtidig er disse forestillingene ganske innflytelsesrike, fordi de er med på å bestemme hvilke data som skal genereres og samles. Er data om nabolag viktig i forhold til prediksjon? Hvis ja, hva kjennetegner et nabolag: en gate, en postkode, GPS-koordinater, en menneskegruppe? Og hvordan transporterer alle disse typer av data forskjellige, iboende fordommer? Når analytikerne så har bestemt seg for hva slags data de betrakter som relevant og representativ, så må disse dataene genereres.

Da er vi på neste steg i livssyklusen. Innenfor forutseende politiarbeid er det i minst én gruppe som stadig må lage data: politibetjenter. Allerede i det byråkratiske skjemaet eller malen politiet fyller ut bestemmes hva slags data som er tilgjengelig for senere analyse. I tillegg er selve datasettet avhengig av hvem som registrerer data. Ofte er det en liten andel politibetjenter som registrerer nesten alt av data innen politiet. Datasettene er da ganske avhengig av disse få betjentene og deres innsamlingsmetode. Hva slags mal fyller de ut, og hvordan? Kombinerer de politidata med data fra andre databaser?

Databaser er det som leder oss til neste steg i livssyklusen. Det finnes ikke data uten infrastruktur til datalagring. Vilårene for hva slags data som lagres, hvor lenge, hvor, i hva slags land, hos hvilken type institusjon, definerer da også tilgjengelighet. Hvordan data lagres er på denne måten med på å bestemme hva slags analyse man kan gjøre med datasettene. Derfor er det så viktig å diskutere hvor mye data som skal lagres, og hvor lenge. Datalagring om for eksempel sted og sosial kontakt kan lede til stigmatisering av spesifikke områder og spesifikke former for kontakt. Akkurat derfor har politiet ganske strenge krav om når data må slettes.

Utvalg av data, eller «kuratering» som det og kalles, er enda et steg i syklusen. Ofte så «renses» data før de skal tas i bruk. På dette steget i syklusen må vi se nærmere på de faktorene som bestemmer data-rensing. Hva anses som signifikante data? Når regnes data

som fullstendige nok for å analyseres? Det finnes ikke noen helhetlig standard for datarensing, fordi dette er avhengig av formålet for analysen.

Så kommer databehandlingen, for eksempel ved bruk av algoritmer. Her må utviklere bestemme seg for hva slags sosiologiske parametere som er relevante for å forutse kriminalitetsmønstre. Disse parametere må så oversettes fra sosiologiske teorier til matematiske variabler. Det er ikke selvsagt at de som jobber med innholdsmessige parametere (politibetjenter og konsulenter) og de som oversetter dem til matematikk (programmerere) forstår hverandre. Denne oversettelsesprosessen krever mye oppmerksomhet og finjustering, og avgjørelser på dette stadiet skjer på et matematisk nivå som ikke alle har kompetanse til å forstå.

Men prosessen stopper ikke med behandlingen av dataene og «prediksjonene» som genereres av algoritmene. *Gjenbruk* av data henger igjen sammen med datagenerering; det er derfor vi snakker om en *syklus*. Det finnes mange situasjoner der datasett blir tatt ut av sine gamle sammenhenger og brukt igjen i nye sammenhenger. Her kan man spørre seg: under hva slags omstendigheter får politiet tilgang til data fra private tjenester som opprinnelig samlet data til andre formål? Det er et omdiskutert tema.

I alle fall hjelper livssyklusen oss å forstå *data som situert*. Data, mennesker og infrastrukturer påvirker stadig hverandre innen digitaliseringsprosesser og skaper konkrete situasjoner av digitalisering, som igjen former og «informerer» våre liv. Det finnes handlingsrom på hvert eneste steg i livssyklusen!

Alt dette bringer meg til forskerens holdning til sitt forskningsfelt. Her bruker jeg uttrykket «data criticality». Vi trenger ikke den type kritikk der problemer som skjer som følge av digitalisering «avsløres» og svaret som gis blir at digitaliseringen skal fordømmes eller avskaffes. Vi trenger å forholde oss til det digitale med erkjennelsen om at digitaliseringsprosesser spiller en kritisk rolle i vårt samfunn. Det digitale er her for å bli. Men siden digitalisering nettopp har en innflytelsesrik rolle i samfunnet så trenger den også våre kritiske blikk.

JG: Mye av forskning på dette feltet er internasjonalt orientert – ikke så overraskende, gitt at digitaliseringen i stor grad drives av internasjonale aktører og prosesser. Og det har kommet internasjonalt betydningsfulle verk ut av denne forskningen. I høst intervjuet du Shoshana Zuboff, forfatter av "Overvåkingskapitalismens tidsalder"⁴, på Litteraturhuset i Oslo⁵. Hva går hennes analyse ut på, i hovedtrekk?

MK: Zuboffs kritikk retter seg først og fremst mot de store dataselskapene som Amazon, Facebook, Google, IBM og Microsoft. Disse selskapene benytter vår digitale informasjon – det vi ytrer online, det vi klikker på og liker, samt vår digitale kroppslige informasjon, som ansiktsuttrykk, og bruker dette som en vare. Vår personlige digitale informasjon samles inn og blir dermed en del av markedet. Våre data er verdifulle fordi de kan analyseres til å skape kunnskap om alt mulig. Denne kunnskapen kan igjen brukes til å selge produkter til oss; selve kunnskapen selges også til andre. Konsum blir personifisert. Våre digitale liv gjøres ikke bare en del av forretningsplaner, men er også brukt til å styre oss. Nyten vi får tilbake i form av «gratis» online tjenester kan ikke sammenlignes med det digitale overskudd selskapene produserer, og heller ikke makten disse aktørene får i livet vårt.

⁴ Norsk utgave (oversetter Lars Nygaard), Spartacus forlag, 2020.

⁵ Samtalen ligger i sin helhet på YouTube: <https://youtu.be/ogSCQKGb548>

JG: Knytter dette an til de politiske utviklingstrekkene vi drøftet tidligere?

MK: Ja. Ifølge Zuboff lager denne «personifiseringen» et inntrykket av at vi fortsatt har kontroll over livet vårt, men egentlig kan vi ikke utøve denne kontrollen lenger, fordi makten ligger hos dem med informasjonen og kunnskap. Dataselskapene opererer med en liberal økonomimodell, et fritt marked, mens vår individuelle frihet blir mer og mer innskrenket og «fjernstyrt». Dataselskapene støtter opp om idéen at menneskelig atferd kan forutsees og styres. Og ideen om forutsigbarhet – om adferdsprediksjon – er også tiltrekkende for offentlige – statlige – aktører.

Zuboff viser også hvorfor dataselskapene til nå har sluppet å ta ansvar. En grunn er at vi er rett og slett har gjort oss avhengig av det digitale. Folk er engstelige for at de skal gå glipp av noe hvis de skulle gå offline. Stordataselskaper benytter seg også av strategiske narrativer, for eksempel at teknologisk fremskritt er *uunngåelig*. Samtidig foreslår de hvordan teknologisk innovasjon skal se ut, og implementerer de med vårt samtykke med «terms og conditions» som er umulige å forstå. De er blitt premissleverandører for politikken.

Samtidig finnes det spørsmål Zuboff ikke besvarer. For eksempel er det fortsatt ikke klart hva slags *type* makt dataselskaper har. Ja, det finnes urovekkende forsøk på å koble våre digitale profiler til politiske preferanser. Man analyserer vår «need for love» for å forutse sannsynligheten for om vi liker et bestemt merke og man forsøker å analysere hvor lett vi kan overbevises. Men disse analyseforsøkene lykkes slett ikke alltid, og analyseprosessene skjer ikke på en sømløs måte. I min forskning ser jeg også friksjoner og overraskelser, momenter hvor utstyr og datasett ender opp med å motsi det utviklere forventer.

JG: Dette høres også ut som et motargument mot teknologideterminisme?

MK: Selv om det ser ut som om overvåkingskapitalisme *virker* som en forretningsmodell, så er det ikke 100% klart hvorfor denne modellen virker. Snakker vi om reell prediksjon - instrumentalismens drøm om at med bare nok data kan vi forutse fremtiden? Eller snakker vi heller om vellykket «nudging», det å dytte folk i en bestemt retning basert på ganske generelle analyseresultater? Svaret her gir en stor epistemologisk forskjell, som også fremmer forskjellige typer makt. Som igjen vil kreve forskjellige former for regulering. Shoshana Zuboff lander ikke ned på et entydig svar på spørsmålet om hva slags makt dataselskaper har.

JG: Tilbyr Zuboff noen løsninger? Vi sirkler i dette nummeret av NNT rundt begrepet «digital selvråderett» som en inngang til det politiske handlingsrommet som finnes på digitaliseringsfeltet – selvråderett for aktører på ulike nivåer, fra nasjonalstater til individer.

MK: Shoshana Zuboff satser på at dataselskap bør og kan reguleres gjennom bruk av lovgivning. Men det å regulere et fenomen som hun selv beskriver som *noe vi ikke kjenner fra før* er utfordrende. Lover har en tendens å *reagere* på nye utviklingstrekk, og det kan bli problematisk. Noen ganger vil lovgivning faktisk flytte problemet til et sted hvor vi ender opp med å avvise at problemene finnes. Et eksempel er initiativet å gjøre cookies mer synlige og å involvere brukeren ved å la oss bestandig takke ja til disse. Dette kan bli til enten en slags regulatorisk hikke, eller enda verre: en type ikke-handling hvor vi aksepterer cookies uten å tenke noe mer på det.

Zuboff foreslår at en forbyr bestemte form for analyser av data, spesifikt det å tjene penger på andres personlige data. Det er en idé. I tillegg finnes det allerede konkrete tiltak å stoppe utveksling av data over landegrenser og territorier. Et eksempel er opphevelsen av «the EU-

US- Privacy Shield». Det betyr at data-strømmen mellom EU og USA er ikke lenger er så fri som før, fordi personvernforordningen til EU (GDPR) er mye mer omfattende og streng enn den som er i USA. Nasjonale tiltak som stiller krav til befolkningens «digitale kropper», er tidlige tegn på at nasjonale interesser kommer til å bli sterkere i fremtiden – om det gjelder personvern, styringsinteresser eller økonomiske muligheter.

JG: Og for å følge opp – hva med en liten-til-mellomstor velferdsstat som den norske?

MK: Analysen til Shoshana Zuboff er relevant for Norge, mest fordi vi bruker tjenester som følger samme forretningsmodell. Våre digitale data kommer til å bli relevant i mange sammenhenger. Det norske dataovervåkingslandskapet er i ferd med å bli mer og mer fragmentert. Vi finner en blanding av offentlige og private, nasjonale og internasjonale aktører. Flere og flere oppgaver blir automatisert, og noen ganger stilles det som en forutsetning at vi deler vår digitale informasjon for å få tilgang til bestemte tjenester. Men digitaliseringens politikk har ikke bare med tjenester og kommersiell makt å gjøre, men også med styringsmodeller og kunnskapsproduksjon. Derfor er det igjen viktig at vi følger med nøye.

JG: Hvilket handlingsrom anser du at vi har?

MK: Politisk handlingsrom finnes på mange nivåer, på et felles nivå, på organisasjonsnivå og på et personlig nivå. Når vi tenker selvråderett på et felles nivå, så finner vi for eksempel forsøk å fremme mer transparens innen datainnsamlings- og datalagringsstrukturer. EU prøver seg med å lage lovgivning som forplikter dataselskap å blottlegge data. Dette er et første skritt for å håndtere asymmetrier i tilgang til data og databasert kunnskap. Idéen er, slik som jeg forstår den, å gjøre datasett, eller kunnskap fra store datasett tilgjengelig til alle og dermed demokratisere muligheten å lære fra dataene. Dette høres lovende ut, men utfordringen bringer oss tilbake til spørsmålet om profesjonalisering: ikke alle har den nødvendige ekspertisen til å analysere og lære fra disse dataene. I tillegg har ikke alle finansielt sett råd til å ha infrastrukturer for datalagring og analyser, som bearbeiding av store datamengder fordrer. Selv hvis datasett er åpne og det blir mer transparens, så blir vi ikke nødvendigvis kvitt overvåking og muligheter for fjernstyring.

Det finnes også politisk handlingsrom på organisasjonsnivå. Handlingsrom finnes faktisk på alle steg i data- eller verktøyets livssyklus. Dataanalyse og design av verktøy kan planlegges med omhu ved å stille spørsmål om hvordan våre forestillinger om data, generering av data, lagring, kuratering, prosessering og gjenbruk påvirker prosessene, resultatene og dermed samfunnet. Dette krever godt samarbeid, forsiktighet og ekspertise, og det gir mest mening å utvide denne typen handlingsrom i konkrete prosjekter hvor man kan utvikle prosjekt-spesifikke løsninger, i tillegg til å styrke de relevante statlige tilsynsorganene. Dette er ikke enkelt, men det finnes eksperter som følger disse prosessene innenfor sine bestemte organisasjoner og kontekster.

Selvråderett og digital selvbestemmelse på individnivå er komplisert, men ikke umulig. Shoshana Zuboff framhever at hun ikke vil at vi må skjule oss online, men hva en kan gjøre som en enkeltstående person er begrenset. Derfor satser hun på lovgivning. Jeg mener at å svare på overvåking med å gjøre seg usynlig, om det er ved å bruke krypteringsprogram eller ved å mate overvåkingsalgoritmer med motsetningsfylt informasjon (noe som trenger ekspertise). Kanskje det ikke virker inn på den store skalaen, men som en statement finnes det mange muligheter å respondere på dataovervåking. Å eie dine egne data har mye å gjøre med generering av data og vi må ikke glemme at selskapene som eier infrastrukturer, samt

deres «terms and conditions», alltid er med i genereringen av disse dataene. Derfor er datagenerering aldri 100 prosent selv-bestemt. Men det vi kan gjøre er å reflektere rundt de tjenester vi bruker (og de vi ikke trenger) og dataene vi genererer på disse plattformene. I beste fall kan en spørre seg: hvorfor deler jeg min informasjon, med hvilket formål, og finnes det muligheter for at jeg kan «make my data matter» på en meningsfull måte?